

Mińsk, dnia 30 lipca 2016 r.

Komunikat badawczy z pracy
Muzyczno-estetyczna spuścizna Michała Kleofasa Ogińskiego:
Listy o muzyce, korespondencja, materiały

W ramach projektu „Muzyczno-estetyczna spuścizna Michała Kleofasa Ogińskiego” został przygotowany skład książki *Michał Kleofas Ogiński: Listy o muzyce. Korespondencja*.

Głównym celem badania było zebranie wszystkich muzyczno-estetycznych prac i wypowiedzi Ogińskiego oraz ich opracowanie źródłowo-krytyczne. W tym celu zbadano kilka głównych zbiorów archiwalnych i bibliotecznych, zawierających materiały dotyczące działalności muzycznej kompozytora:

- Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (РГАДА);
- Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi (НГАБ);
- Biblioteka Narodowa w Warszawie (BN);
- Biblioteka Jagellońska w Krakowie (BJ);
- Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (LVIA);
- Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie (ФГБУ РГБ).

Przetłumaczono na język białoruski czołowe dzieło M. K. Ogińskiego o muzyce *Listy o muzyce* oraz zebrano i przetłumaczono wiele nowych, dotąd nieopublikowanych materiałów, z których najważniejsze to:

- Listy Ogińskiego do różnych osób z rękopiśmiennego zbioru dwutomowego *Recueil de Lettres de Michel Ogiński renfermant la partie descriptive de ses voyages en Hollande, en France, en Angleterre, en Russie, en Allemagne, en Italie, en Turquie etc. etc., et servant de complément à ses Mémoires sur la Pologne et les Polonais*;
- Listy Ogińskiego do różnych osób i instytucji o tematyce muzycznej (Maria Martellini, madame Eenens, Uniwersytet Wileński);
- Listy do Ogińskiego różnych osób o tematyce muzycznej (Maria Szymanowska, Wojciech Sowiński, Pierre Baillot, Maximillian Leidesdorf, Aline Bertrand, Pedro Escudero, Sofie Schoberlechner, Maria Martellini, Louis Gordigiani, Camille Eenens, Virginia Orloff etc.);
- Listy Marii Martellini, Virginii Orloff i Gaetana de Grasa, dołączone do rękopisów *Listów o muzyce* Ogińskiego z Rosyjskiego Państwowego Archiwum Akt Dawnych w Moskwie i stanowiące rodzaj recenzji tej pracy;

- Fragment rejestru ksiąg, sztychów, przyrządów, instrumentów muzycznych i nut, przekazanych przez księcia szkole w Mołodecznie w r. 1814;
- Program muzycznego wieczoru z udziałem Marii Szymanowskiej, Delfiny Komar (zameżnej Potockiej), Ferdinando Ceccheriniego i Ferdinando Marcucciego, zorganizowanego we Florencji 9 listopada 1824 r.

Wszystkie te materiały zostały poddane opracowaniu źródłowo-krytycznemu.

Ponieważ ostatnie wydanie *Listów o muzyce* opatrzone wstępem muzykologicznym oraz komentarzem ukazało się w połowie poprzedniego wieku (PWM, Kraków 1956), a od tego czasu wiedza o działalności Michała Kleofasa Ogińskiego znacznie się poszerzyła, podjęłam się nowego opracowania źródłowego tego dzieła Ogińskiego. Dokonałam identyfikacji większości zapomnianych utworów muzycznych i artystów, których Ogiński wymienia wyłącznie z nazwiska. Ich pełne imiona i nazwiska, lata życia oraz krótkie informacje o działalności muzycznej i twórczości przedstawiono w przepisach. Sprawdzono i uściślono też fakty i układ chronologiczny wydarzeń, o których jest mowa w pracy kompozytora (na przykład czas pobytu M. Szymanowskiej we Florencji), co znalazło odzwierciedlenie w komentarzach. Ustalono również autorów anonimowych cytatów z *Listów o muzyce* i odnaleziono źródła wszystkich cytowanych fragmentów w *Listach o muzyce* (na przykład cytat o Gioacchino Rossinim autorstwa Giuseppa Carpaniego z włoskiego czasopisma *Biblioteca Italiana o sia Giornale di Letteratura, Scienze ed Arti*, T. XXVL, 1822; fragment o skrzypcach autorstwa Pietra Lichtenthala z *Dizionario e bibliografia della musica*, Mediolan 1826). Na podstawie tych informacji udało się poszerzyć krąg źródeł myśli estetycznej, które Ogiński brał pod uwagę przy pisaniu swojej pracy.

Zostały wyjaśnione informacje o wszystkich muzycznych utworach i zbiorach Ogińskiego, o których autor wspomina w II rozdziale *Listów o muzyce*. Tak więc, odnaleziono pierwszy zbiór muzyki wokalne Ogińskiego, zawierający 10 nieznanych dotychczas utworów wokalnych (romanse, canzonetty, villanelle, lamentatio etc.). Na podstawie tego zbioru określono nazwisko pierwszego wydawcy muzyki instrumentalnej i wokalne kompozytora – F. A. Dittmar (a nie Honoré-Joseph Dalmas, czy Delmas, jak podawano dotąd w wydaniach I. Bełzy i T. Strumiły).

Na podstawie analizy porównawczej trzech zachowanych w zbiorach archiwalnych w Moskwie i Krakowie rękopisów *Listów o muzyce* Ogińskiego sprawdzono i dokładnie ustalono niektóre nazwiska osób oraz znaleziono i poprawiono błędy w polskiej publikacji tej pracy (Kraków, 1956):

s. 46 ...Panowie Ricordi, Grna. Powinno być: Panowie Ricordi, *Grua*;

s. 69 ...Paenelli nudnym. Powinno być: *Paesiello* nudnym;
s. 80 Fontenaggi w Rzymie i Finaroli w Neapolu. Powinno być: *Fontemaggi* w Rzymie i *Fenaroli* w Neapolu;
s. 84 Brisi. Powinno być: *Grisi*;
s. 124 ...w służbie hrabiego [Esterhazego]. Powinno być: w służbie hrabiego *Erdödyego*.

Do niniejszego tłumaczenia *Listów o muzyce* zostały włączone dwa odnośniki Ogińskiego, których brak w wydaniu 1956 r.:

- O sprzedaży rękopiśmiennych i drukowanych nut w Genewie (koniec II rozdziału *Listów o muzyce*);
- O małych fortepianach czy organach, które Ogiński widział u pani Burghersh we Florencji (początek V rozdziału *Listów o muzyce*).

Po tekście *Listów o muzyce* w niniejszej książce umieszczono 3 listy od znajomych Ogińskiego (Marii Martellini, Virginii Orloff i Gaetana de Grasa), stanowiące rodzaj bieżącej opinii o jego pracy. Treść tych listów świadczy o tym, że zostały one napisane na prośbę samego Ogińskiego po wysłaniu przez niego rękopisu *Listów o muzyce*. Recenzje amatorskie Marii Martellini i Virginii Orloff są entuzjastyczne, zaś opinia Gaetana de Grasa jest raczej krytyczna, podkreślająca brak szacunku autora dla niektórych czołowych działaczy włoskiego środowiska muzycznego (Pugnani, Radicati).

W osobnym rozdziale pracy umieszczono wybrane fragmenty o muzyce z dwóch biograficznych prac Ogińskiego: mniej znanej *Ma Biographie depuis mon enfance jusqu'en 1788, époque où commencent mes Mémoires* oraz czołowego dzieła pamiętnikarskiego *Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et les Polonais. Depuis 1788 jusqu'à la fin de 1815*. Część pierwszej z nich stanowi bardzo interesujący dokument o początkach zajęć muzycznych księcia, w którym obok Kozłowskiego, Woelfla i Adama – znanych w literaturze nauczycieli muzycznych Ogińskiego – są wymienieni także jako jego pedagodzy królewscy kapelmistrzowie w Warszawie Gioacchino Albertini, Pietro Persichini oraz świetny pianista, uczestnik Grand Professional Concerts w Londynie Muzio Clementi. Jak wynika z tekstu Ogińskiego, odegrali oni rolę w muzycznej edukacji młodego księcia nie tylko jako nauczyciele gry na fortepianie: nazywa ich Ogiński również “nauczycielami kompozycji”, co w istotny sposób dopełnia obrazu kształcenia osobowości twórczej autora słynnych polonezów.

Fragment o początkach nauki muzycznej Ogińskiego z *Ma Biographie...* stanowi też wymowne świadectwo twórczych ambicji księcia oraz samooceny jego

zdolności muzycznych. Pisał w szczególności o tym, że bez wątpienia mógłby „zostać znanym utalentowanym muzykiem, jeżeli nie przeszkodziły by [mu] w dzieciństwie nauka, później zaś – obowiązki służbowe ku dobru kraju”.

Opisuje też swoje zajęcia z Józefem Kozłowskim w sposób, który świadczy o wielkich ambicjach. Podkreślał:

Ujawniło się u mnie takie szczęśliwe zamięrowanie i takie wyraźne zdolności do muzyki, że po roku miałem więcej zręczności w palcach, niż mój nauczyciel, i z łatwością grałem pasaże, których wykonanie sprawiało mu kłopot.

Jako uzupełnienie obrazu doświadczeń artystycznych Ogińskiego w pracy umieszczono fragmenty poświęcone muzyce w czołowym dziele pamiątkarskim księcia *Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et les Polonais*. I chociaż sprawy muzyczne czy w ogóle uwagi o charakterze estetycznym zajmują w tej pracy znikomą ilość miejsca, to rzucają pewne światło na rolę muzyki w życiu politycznym Ogińskiego. W szczególności dają świadectwo postrzegania jego osoby w towarzystwie jako przynależnej do świata muzyki (spotkanie z Napoleonem w Paryżu w r. 1797).

W następnym rozdziale pracy umieszczono nieopublikowane dotąd tłumaczenia obszernej korespondencji Ogińskiego na temat muzyki. Uwzględniono przy tym dwa rodzaje dokumentów epistolarnych: listy Ogińskiego oraz do Ogińskiego. Ich opracowanie, stanowiące dopiero początek poszukiwania i badania muzycznej korespondencji autora słynnego polonezu *Pożegnanie z Ojczyzną*, pozwoliło przede wszystkim ujawnić krąg adresatów, z którymi książę omawiał muzyczne tematy, oraz określić kierunek tych rozważań. Nie były to specjalistyczne rozważania muzyczno-estetyczne ani omówienia konkretnych kwestii dotyczących praktyki muzycznej. Stanowią one raczej rodzaj impresji na temat tego czy innego zjawiska muzycznego, gry aktorów teatralnych, gry orkiestry czy wirtuoza. Pod tym względem całkowicie odpowiadają amatorskiemu charakterowi działań muzycznych księcia. Tym niemniej korespondencja muzyczna Ogińskiego w znacznym stopniu poszerza i pogłębia wiedzę o jego życiu muzycznym, ukazując wiele nieznanych dotąd faktów, pominiętych w *Listach o muzyce*. Na przykład z listu z 15 lipca 1796 r. dowiadujemy się, że w domu Ogińskiego w Konstantynopolu co sobotę zbierała się 15-osobowa orkiestra amatorska, która pod kierownictwem samego księcia wykonywała muzykę Haydna, Glucka oraz Greta. Z listu Kamili Eenens (brak miejsca i daty) można wnioskować, że w ostatnich latach życia Ogiński zajmował się działalnością pedagogiczną. Nie były to na pewno zajęcia w celu zapewnienia sobie źródła utrzymania: stanowiły raczej formę przekazywania wiedzy i różnorodnych doświadczeń wynikających z kontaktów z życiem artystycznym wielu ośrodków kulturalnych Europy oraz z wieloma wybitnymi działaczami życia muzycznego.

Większość korespondencji Ogińskiego pochodzi z nieopublikowanego dotychczas zbioru listów, przygotowanych przez księcia jako jeszcze jedna praca biograficzna (obok *Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et les Polonais*) pod tytułem *Recueil de Lettres de Michel Oginski renfermant la partie descriptive de ses voyages en Hollande, en France, en Anglettere, en Russie, en Allemagne, en Italie, en Turquie etc. etc., et servant de complément à ses Mémoires sur la Pologne et les Polonais*. Z tego dwutomowego dzieła, które jest rodzajem notatek podróżnika w popularnej epistolarnej formie, zostały wybrane i przetłumaczone wszystkie fragmenty dotyczące muzyki. Są wśród nich relacje z przedstawień teatralnych w Amsterdamie, Londynie, Petersburgu, Wiedniu, Wenecji, Paryżu. W listach z *Recueil de Lettres* widzimy więc Ogińskiego przede wszystkim jako wielkiego wielbiciela sceny teatralnej, co daje dodatkową podstawę dla zrozumienia oraz oceny jego spostrzeżeń na temat opery przedstawionych w IV rozdziale *Listów o muzyce*.

Niektóre listy Ogińskiego z *Recueil de Lettres* poświęcone są wyłącznie muzyce, czego przykładem jest list do Michała Wielhorskiego z Padwy 20 października 1795 r. Księżę próbuje w nim sformułować opinię o kulturze muzycznej Włoch. Oceniając słyszane przez siebie orkiestry teatralne Wenecji, Werony i Padwy Ogiński oddaje pierwszeństwo orkiestrom Wiednia, Drezna i Berlina. Ciekawe są jego spostrzeżenia o orkiestrze teatru *San Moisè* w Wenecji, którym w tamtym czasie kierował skrzypek Antonio Capuzzi. Natomiast z podziwem i entuzjazmem wypowiada się Ogiński o kulturze wokalne Włoch, kończąc swój list bardzo obrazowym opisem śpiewu barkarol w Wenecji, który później włączy do III rozdziału *Listów o muzyce*.

Wspomnienia Ogińskiego są okraszone anegdotami (na przykład o jego etykietalnym pojedynku z księciem Yorku w Covent Garden, o wypadku z generałem Felicjanem Krolewskim czy o muzykowaniu u sułtana Selima III) nadającymi tej pracy wyraźne cechy literatury pięknej.

Reasumując, z analizy *Recueil de Lettres* można wnioskować, że nie będąc wcale pracą muzyczną stanowią świetne uzupełnienie wiedzy muzyczno-biograficznej o Ogińskim. Jak wynika z pamiętnikarskich tekstów autora zbioru listów, muzyka zajmowała w jego życiu codziennym miejsce bardzo ważne, nawet w czasach jego najwyższej aktywności politycznej i emigracji. Właśnie dlatego po wielu latach stanowiły one ważne źródło przy pisaniu jedynej ściśle muzycznej pracy Ogińskiego *Listy o muzyce*. Weszły bowiem do niej prawie bez zmian fragmenty o barkarolach weneckich i o muzyce tureckiej.

Jeden z najciekawszych rozdziałów pracy stanowi nieopublikowana dotąd korespondencja Marii Szymanowskiej, która obejmuje 9 listów do Michała Kleofasa Ogińskiego różnej wielkości. Większość, a konkretnie 7 z tych listów pochodzi z okresu podróży koncertowych pianistki po jej spotkaniu z księciem jesienią

1824 roku. Te listy w języku francuskim z nielicznymi krótkimi ustępami w języku polskim zostały wysłane z Rzymu, Neapolu, Mediolanu, Londynu i Paryża. Zawierają ciekawe szczegóły o pobycie w tych miastach oraz szczegółowo opisują krąg włoskich i angielskich protektorów i przyjaciół Szymanowskiej, stanowiąc istotne uzupełnienie dotychczasowej wiedzy biograficznej o pianistce.

Szczególną wartość ma ostatni list Szymanowskiej do Ogińskiego napisany w Petersburgu 12 maja 1829 r. Jest to list polecający dla młodego Adama Mickiewicza, który wyruszał wtedy w podróż do Włoch z Antonim Edwardem Odyńcem. Opinia Szymanowskiej o talencie poety, chociaż bardzo krótka, jest warta uwagi.

Temat kontaktów twórczych pomiędzy pianistką i autorem słynnego poloneza *Pożegnanie z Ojczyzną* uzupełnia jeszcze kilka materiałów. Wśród nich – program wieczoru muzycznego z udziałem Szymanowskiej i panny Delfiny Komar (po mężu Potockiej), który się odbył we Florencji 9 listopada 1824 roku. Wzbogaceniem informacji o pobycie pianistki we Włoszech są też przetłumaczone listy komandora Dunina, opiekuna Szymanowskiej w Rzymie, oraz hrabiny de Boissy, zamożnej uczennicy pianistki.

Została zrobiona transkrypcja wszystkich 9 listów Szymanowskiej do Ogińskiego (zaznaczę, że charakter pisma pianistki jest bardzo trudny do odczytania), przetłumaczono je na język białoruski, a obecnie przygotowuję również tłumaczenie na język polski. Zostały zidentyfikowane prawie wszystkie osoby, które wymienia pianistka. Ich krótkie informacje biograficzne podano w komentarzach.

Rozdział zawierający korespondencję Ogińskiego na temat muzyki uzupełniają listy od różnych zaprzyjaźnionych z księciem osób ze środowiska muzycznego: skrzypka, profesora paryskiego konserwatorium Pierre’a Baillota, francuskiej harfistki Aline Bertrand, skrzypka na służbie Ogińskiego w Zalesiu, później pierwszego profesora skrzypiec w konserwatorium w Madrycie Pedro Escudero, śpiewaczki, żony austriackiego pianisty Franza Schoberlechnera, Sofii Schoberlechner z domu Dall’Occa, autora romansów salonowych Louisa Gordigianiego oraz austriackiego pianisty, kolegi Schuberta i Beethovena, Maximiliana Josepha Leidesdorfa. Jak wynika z pozostałych materiałów, Ogiński intensywnie omawiał sprawy muzyczne także z przedstawicielami swego środowiska – zamożnymi amatorami, wśród których szczególnie wyróżnia się markiza Maria Martellini – znawczyni muzyki i mecenaska, znana w latach 1830-tych jako opiekunka talentu młodego Liszta.

W aneksie do pracy umieszczono szereg materiałów uzupełniających wiedzę o muzycznej działalności Ogińskiego oraz przedstawiające recepcję tej działalności i twórczości we wspomnieniach i pracach osób jemu współczesnych.

W rozdziale „I. Dokumenty archiwalne” aneksu do pracy zamieszczono fragment rejestru ksiąg, sztychów, przyrządów, instrumentów muzycznych i nut,

przekazanych przez księcia szkole w Mołodecznie w r. 1814. Dokument ten stanowi całość ze wspomnianym listem Ogińskiego, wysłanym na Uniwersytet Wileński z Mołodeczna (15.05.1814 r.)

W rozdziale „II. Materiały i wspomnienia różnych autorów” zebrano fragmenty prac, artykułów i dzieł pamiętnikarskich Henryetty Błędowskiej, Michała Jelskiego, Ferencza Liszta, Gabrieli Günter-Puzyni, Józefa Franka, Elisy fon der Recke, Konstantego Tysszkiewicza mówiące o muzycznym życiu Ogińskiego i uzupełniające jego obraz jako mecenasa, właściciela salonu muzycznego, skrzypka-amatora i autora polonezów. Tym samym celem kierowano się w rozdziale „III. Artykuły w prasie periodycznej” aneksu, gdzie zamieszczono tłumaczenie recenzji E.-T.-A. Hoffmana z „Allgemeine Musikalische Zeitung” oraz fragment artykułu z wileńskiego czasopisma „Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jej służącemi” z opisem koncertów dra Franka i oryginalnym polskim tekstem wokalnego poloneza „Wy co macie serca tkliwe” Ogińskiego.

We wstępie do książki, który zatytułowałam „Muzyczny Świat Michała Kleofasa Ogińskiego w jego *Listach o muzyce*, pracach biograficznych i korespondencji”, opisałam i przeanalizowałam wspomniane materiały.

W celu nadania badaniu naukowemu również charakteru edukacyjnego dobrano i zamieszczono w składzie książki liczne materiały ikonograficzne stanowiące dodatkowe źródło ukazujące zjawiska i postacie świata muzycznego M. K. Ogińskiego.

Wszystkie teksty umieszczone w książce zostały poddane redagowaniu naukowemu. Do książki dołączono bibliografię, w przyszłości planuję opracować również indeks osób oraz dopracować niektóre szczegóły w artykule wstępnym, odnośnikach na literaturę i podpisach do ilustracji.

Zgodnie z sugestią Instytutu Muzyki i Tańca do sprawozdania z pracy dodaję kilka materiałów w języku polskim, jako przykłady materiałów źródłowych, umieszczonych w książce:

- list Ogińskiego, wysłany na Uniwersytet Wileński z Mołodeczna (15.05.1814 r.)
- list Wojciecha Sowińskiego do Michała Kleofasa Ogińskiego (10.01.1830 r.)

Do sprawozdania dołączam też kilka materiałów w języku francuskim:

- list Szymanowskiej do Ogińskiego wysłany z Rzymu 14 grudnia 1824 r.;
- fragment listów Ogińskiego ze zbioru *Recueil de Lettres de Michel Oginski renfermant la partie descriptive de ses voyages en Hollande, en France, en Anglettere, en Russie, en Allemagne, en Italie, en Turquie etc. etc., et servant de complément à ses Mémoires sur la Pologne et les Polonais.*

Mam nadzieję, że odkryte i przeanalizowane materiały, jak również wyniki badań, tak istotne dla historii kultury polskiej, zostaną w przyszłości wydane drukiem również w języku polskim.

Łączę wyrazy szacunku,

dr Sviatlana Niemahaj

Zastępca Dyrektora Artystycznego zespołu „Capella Białoruska” przy Narodowym Teatrze Wielkim Opery i Baletu Republiki Białoruś

Asystent w Zakładzie Muzycznej Białorutenistyki Państwowej Akademii Muzycznej w Mińsku